

УДК 346.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.5>

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ЯК ЗАКОНОДАВЧИЙ ТЕРМІН: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

Фурса С.Я.,

*доктор юридичних наук, професор кафедри нотаріального,
виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
fursa_2003@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-3023-5287>*

Фурса Є.І.,

*кандидат юридичних наук, професор кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
Державний торговельно-економічний університет
fursa_2003@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-9496-1256>
<http://www.researcherid.com/rid/M-2156-2016>*

Фурса С.Я., Фурса Є.І. Цифрова економіка як законодавчий термін: проблемні питання формування понятійного апарату.

Стаття присвячена дослідженню такого явища як «цифрова економіка» та обумовлюється спробою розібратися у складних сучасних економіко-правових тенденціях, які зумовлені прогресивним розвитком техніко-економічних відносин в усьому світі та характеризуються виникненням множини нових понять, які істотно збагачують понятійний апарат багатьох галузей правової науки, законодавства та лексику фахівців. Але слід зазначити, що це не проста поява нових слів, а останні поступово перетворюються на нормативні терміни, сутність яким мають розуміти як фахівці, так і пересічні громадяни та вони мають бути закріплені на законодавчому рівні із певним значенням, зокрема, й у спеціальному законодавстві. Так, поява терміну «цифрові технології», набирає все більшої популярності і розширює його застосування, породжуючи все нові і нові поняття і терміни, включаючи, цифрову економіку.

В той же час, при всій розбалансованості сучасного законодавства України, юридична термінологія потребує точності у визначенні понять і їх застосування з єдиним змістом. Тому дана наукова стаття присвячена обґрунтуванню діяльності законодавчих органів та акцент зроблено на тому, що не потрібно швидко створювати нормативні акти, застосовувати нову термінологію і пропагувати такі терміни як «цифрова компетентність» для всіх осіб, оскільки спочатку потрібно визначитися з тим, які спеціальні знання потрібні тим чи іншим верствам населення, фахівцям і яким напрямкам в цифровій економіці держава має надавати пріоритет і підтримку.

З цією метою нами будуть проаналізовані різні нормативні акти різних відомств, проаналізовані словники, де розкриваються певні терміни, які мають відношення до цифрової економіки зокрема й сам термін та висловлено думку як ці терміни та поняття між собою узгоджуються. А також проаналізована, ухвалена Європейським Парламентом і Радою ЄС 22 травня 2018 р., Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018/С 189/01), в якій «цифрова компетентність визнана однією з восьми ключових компетентностей для повноцінного життя та діяльності громадян ЄС».

Ключові слова: законодавчий термін, цифрова економіка, цифрові технології, діджиталізація, цифрові гороші, електронні гроші, компетентності.

Fursa S.Ya., Fursa E.I. Digital economy as a legislative term: problematic issues of the formation of the conceptual apparatus.

The article is devoted to the study of such a phenomenon as “digital economy” and is determined by an attempt to understand complex modern economic and legal trends, which are caused by the progressive development of technical and economic relations throughout the world and are characterized by the emergence of many new concepts that significantly enrich the vocabulary of specialists. But it should be noted that this is not a simple appearance of new words, but the latter are gradually turning into normative terms, the essence of which should be understood by both specialists and ordinary citizens, and they should be fixed at the legislative level with a certain meaning, in particular, in special legislation. Thus, the appearance of the term “digital technologies” is gaining more and more popularity and expanding its application, giving rise to more and more new concepts and terms, including the digital economy.

At the same time, with all the imbalance of modern legislation of Ukraine, legal terminology needs precision in defining concepts and their application with a single meaning. Therefore, this scientific article is devoted to the justification of the activities of legislative bodies and the emphasis is placed on the fact that it is not necessary to quickly create normative acts, apply new terminology and promote such terms as “digital competence” for all persons, since it is first necessary to decide what special knowledge is needed which sectors of the population, specialists and which areas in the digital economy the state should give priority and support to.

For this purpose, we will analyze various regulatory acts of various departments, analyze dictionaries, which reveal certain terms related to the digital economy, and in particular this term, and express an opinion on how these terms and concepts are consistent with each other. And also analyzed, adopted by the European Parliament and the Council of the EU on May 22, 2018, the Framework program of updated key competences for lifelong learning (2018/C 189/01), in which “digital competence is recognized as one of the eight key competences for a fulfilling life and activity EU citizens”.

Key words: legislative term, digital economy, digital technologies, digitization, digital money, electronic money, competencies.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку української суспільно-економічної формації істотно відрізняється від попередніх етапів розвитку нашого суспільства не стільки політичним устроєм держави, скільки неухильним перетворенням суспільних відносин під впливом зовнішніх факторів. Одним з головних чинників в сучасних умовах є відкритість нашого суспільства, у порівнянні з радянським періодом, до потоків різної інформації з різних джерел, зокрема, найпоширенішим способом є отримання інформації з мережі Інтернет та здійснення впливу на суспільні відносини різних комп'ютерних програм.

Нині сучасна мова спілкування українців насичена словами іншомовного походження, тому без спеціальної підготовки пересічні громадяни й зокрема, й похилого віку не зможуть зрозуміти молодь. Так, у сферу спілкування увійшли технічні терміни «гаджети», «інтерфейс», «зум» тощо, з одного боку, а також популярними стали англійські терміни такі як «кейс», «офіс» та інші. Зокрема, термін «діджиталізація» був озвучений Президентом України в його публічному виступі, тобто розраховано на всіх громадян України.

В таких умовах юриспруденція опиняється в стані, коли потік інформації на стільки великий, що певна термінологія не тільки не встигає кваліфікуватися і закріплюватися у законодавстві з певним правовим значенням, а й звичні терміни перестають відповідно сприйматися.

Стан опрацювання цієї проблематики був здійснений у працях Вінник О., її наукова стаття якої зводиться до аналізу відносин цифровізації у сфері економіки, формулюванню поняття «право цифрової економіки» як: наукового напрямку господарсько-правової науки [1]. Але слід зазначити, що саме ознакою науки є формування властивого саме їй понятійного апарату на що автори звертатимуть увагу у своїй статті. Означеній проблематиці присвячували свої праці Бурило Ю.П., Вавженчук С.Я., Процишен М.В. [2], Левицька Н.О. [3].

Метою статті є аналіз різних нормативних актів певних відомств, словників, де розкриваються певні терміни, які мають відношення до цифрової економіки, зокрема й сам термін «цифрова економіка» та висловлення думки як ці терміни та поняття мають між собою узгоджуватися. Поставлено за мету здійснення аналізу Рамкової програма оновлених ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018/C 189/01, яка ухвалена Європейським Парламентом і Радою ЄС 22 травня 2018 р. та її значення для розкриття даної проблематики

Виклад основного матеріалу. Усі пересічні громадяни розуміють термін «цифра», оскільки ми кожен день з ним зустрічаємося як при купівлі будь-якого товару, квитків тощо, так і у власних мріях про бажані заробітні плати тощо.

Але сучасний словарний запас має сприйняти слово «цифра» з новим невідомим значенням. Нині існує Міністерство цифрової трансформації України, яке мало б мати певні завдання, зв'язок з цифровою економікою тощо. Однак для публічного його сприйняття існує лише його спільний офіційний сайт разом з комітетом цифрової трансформації України. Якщо переглянути цей сайт, то стане ще більш незрозумілим термін «цифра», оскільки діяльність Міністерства зводиться до виконання таких проєктів (так дослівно зазначено на сайті), зокрема, напрямами діяльності цього Міністерства є:

- Ноутбук кожному вчителю. Субвенція для закупівлі ноутбуків у школи;
- Де приймають дію? Ми зібрали партнерів, які приймають цифрові документи;
- Євроінтеграція. Україна є надійним партнером Європейського союзу і рухається до набуття членства в ЄС;
- Безпека дітей в інтернеті. Дізнайтеся, як вберегти дітей онлайн від шкідливих матеріалів тощо;
- Віртуальні активи. Створюємо правове поле для роботи на ринку віртуальних активів. [4]

Неоднозначність цих напрямків роботи – проєктів реального Міністерства України впливає не тільки з назв цих проєктів, а й з їх змісту. Так, благий намір придбати ноутбук кожному вчителю – це крок уперед, але який ноутбук потрібен реальному вчителю і який придбаний? Ні для кого не секрет, що ноутбуки відрізняються не тільки за вартістю, а й за тими можливостями, які вони надають вчителям та іншим фахівцям. Дійсно, ноутбук потрібен вчителю, але різні предмети в школі відрізняються і тому потрібно було б провести диференціацію навчальних дисциплін, щоб визначити потреби вчителів...

На який проміжок часу роботи розрахований такий ноутбук, оскільки власники ноутбуків прекрасно розуміють, що вони мають властивість не тільки застарівати через невідповідне зростання обсягів програмного забезпечення, а й ламатися тощо. Тобто говорячи про забезпечення кожного вчителя ноутбуком варто визначати не стільки сам подарунок, скільки системну програму забезпечення вчителів і їх учнів можливістю спілкуватися в епоху пандемії, воєнного часу тощо. Виникає й риторичне питання, а чому питання постало лише про вчителів і не було поширено до викладачів державних вищих навчальних закладів? Якщо ж ми за основу беремо спеціалізацію Міністерства цифрової трансформації України, то саме воно мало б забезпечити програмним продуктом вчителів і викладачів вищих навчальних закладів, щоб вони мали можливість продуктивно і безпечно працювати у дистанційному режимі.

Так само, безпека дітей в Інтернеті має забезпечуватися не стільки роз'ясненням існуючих небезпек, скільки створенням спеціальних цікавих навчальних програм для дітей, а також контролем за інформаційним контентом і впливом на нього, щоб небезпеки застерігалися і усувалися з моменту їх появи в інтернеті.

При цьому, варто наголосити на тому, що Україна має сформувати не тільки законодавчо встановлені обмеження щодо контенту, який не повинен з'являтися в мережі Інтернет для українських користувачів, а й має бути сфокусована увага на українських традиціях та моральних засадах українського суспільства. Крім того, мусять враховуватися й релігійні переконання українців, які сповідують різні релігії, тому не повинна поширюватися інформація, яка ображає релігійні переконання віруючих.

Одним з наближених до проголошеної нами теми є напрямок діяльності Міністерства щодо віртуальних активів, який зведений до створення правового поля для роботи на ринку віртуальних активів. Ось це питання й викликає необхідність кардинального формування правового змісту основних понять, які пов'язані з цифровою економікою, цифровими технологіями та іншими близькими за змістом термінами. Зокрема, раніше існував законодавчий термін «електронні засоби зв'язку» тощо, а потім з'явився термін «цифрові технології». Введення, на нашу думку, такого терміну свідчить про необхідність запровадження нової системи кодування інформації.

Розкриємо свою думку на наочному прикладі. Так, у Повідомленні Національного банку України від 06.02.2023 р. застосовується термін «код цифровий» зі змістом цифрового позначення іноземної валюти [5]. Тобто Національний банк використовує цифрові позначення з метою зафіксувати за певною валютою певне цифрове позначення і такий поділ не має спеціального економічного ефекту. Таке позначення має дозволити лише оперативну за допомогою спеціальних комп'ютерних програм обліковувати ставки валют, їх надходження на рахунки в банках, проводити статистичні розрахунки, включаючи, витрачання валюти на експортні та імпорتنі операції. Тобто цей показник може дозволи-

ти здійснювати розрахунки за допомогою спеціальних програм, вести облік економічних показників, однак він не є складовою цифрової економіки, а є його відображенням.

Тепер проаналізуємо інший приклад розкриття терміну «цифрова економіка», що надається у Вікіпедії, а саме: «Цифрова економіка (англ. Digital economy) — економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях. Цифрову економіку іноді називають інтернет-економікою, новою економікою або веб-економікою. Все частіше «цифрова економіка» переплітається з традиційною економікою, роблячи чітке розмежування складнішим. Під цифровою економікою розуміють виробництво, продажі та постачання продуктів через комп'ютерні мережі» [6].

Тобто, в цьому визначенні акцент поставлений на тому, що цифрова економіка асоціюється з використанням цифрових комп'ютерних технологій, хоча слово «цифрових» в даному визначенні здається зайвим, оскільки система програмування має другорядне значення, якщо ми говоримо про комп'ютерні технології. *Наприклад*, для пересічних громадян не має особливого значення, на якій програмі працює принтер на : 3-д або іншій, а важливе значення має той результат, який за його допомогою досягається

В той же час, для правників має особливе значення, яку термінологію прийняти за базис, щоб в наступному певні поняття були зафіксовані у законодавстві і набули відповідного правового значення. У зв'язку з цим, вибір законодавців, які за основу взяли розповсюджений термін «цифрова» і додали його до слова економіка не здається оптимальним. Будь-яка економіка вимірюється в цифрах – це очевидно, отже словосполучення «цифрова економіка» у пересічних громадян та, навіть, у фахівців не буде асоціюватися з комп'ютерними технологіями. Сьогодні виділити ті галузі економіки, де не використовуються електронні або інші подібні пристрої, неможливо.

Тому, на нашу думку, вибір термінології був би оптимальним, якщо б в його основі було використане словосполучення «веб-економіка», оскільки слово «веб» не використовується зі звичним змістом. Довести це положення не складно, оскільки загальновідомий з певним значенням термін «цифрова» законотворці почали використовувати з несподіваним значенням. Так, у ст. 1 Закону України «Про платіжні системи» відокремлені два самостійні поняття, а саме:

«14) *електронні гроші* - одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей;»...

«96) *цифрові гроші* Національного банку України (далі - цифрові гроші) - електронна форма грошової одиниці України, емітентом якої є Національний банк України» [7].

Виходить, що електронні гроші відрізняються від цифрових, але сутність цих понять лежить не в площині їх технологічного форматування, а в емітенті, який ними оперує. Така термінологія і кваліфікація коштів лише ускладнює їх сприйняття та кваліфікацію в економічних відносинах, а також надає не властивих ознак термінам «електронні» та «цифрові».

Порівняємо, як використовується термін «цифрова економіка» у законодавстві з іншими подібними поняттями, якщо слідувати за прийнятою в Законі України «Про платіжні системи» термінологією. У зв'язку з цим проаналізуємо один з нормативних актів на предмет використання прийнятої термінології, а саме: Концепцію розвитку цифрових компетентностей, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р (надалі - Концепція). Тобто така концепція повинна орієнтуватися на підготовку фахівців для роботи у Національному банку України, оскільки саме там використовуються цифрові кошти і потрібна відповідна професійна підготовка. Але ж ні, у Концепції цифрова компетентність розглядається як загальне поняття, що має бути властивою для всіх верств населення.

В цій Концепції акцентується увага на тому, що: «На сьогодні здійснюється значна кількість освітніх заходів, спрямованих на формування цифрових навичок, проте вони не мають системного характеру, забезпечують формування лише окремих навичок та не вирішують питань низького рівня володіння цифровими навичками в суспільстві та обізнаності щодо *цифрових прав громадян*» [8]. Про які спеціальні цифрові права громадян тут йдеться, якщо в багатьох нормативних актах громадянам вже надане право звертатися до державних установ як безпосередньо, так і через мережу Інтернет (зокрема, ст. 5 Закону України «Про звернення громадян» [9])?

Загалом, в цьому нормативному акті констатується відсутність системності в «освітніх заходах, спрямованих на формування цифрових навичок», але приведена значна кількість правових актів, де це питання регламентується. Зокрема, у цьому ж нормативному акті має місце розділ «Мета і строки

реалізації Концепції», але не встановлено визначальної мети – систематизувати нормативні акти і вимоги в них щодо впорядкування системи освітніх заходів як за змістом, так і за строками. Отже, сформульована мета не відповідає тим проблемам, які мають місце в одному й тому самому нормативному акті.

Крім того, в проаналізованому нормативному акті має місце таке положення: *«Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67 (Офіційний вісник України, 2018 р., № 16, ст. 560), визначено створення та виконання національної програми навчання загальним і професійним цифровим компетенціям та знанням як одне з пріоритетних завдань на шляху до прискореного розвитку цифрової економіки»* [10]. Підкреслимо, тут мова йде без розкриття такого поняття як «цифрова економіка», але де той закон або інший нормативний акт, який сформував таку ціль, її складові елементи, оскільки цифрова економіка має складатися з певних галузей. Виходить, що пріоритетним завданням є розвиток цифрової економіки як самоцілі, але ж в яких сферах є пріоритетним впровадження цифрових технологій і чийх?!

Якщо ж узгоджувати між собою два нормативні акти і дотримуватися прийнятої термінології у назві документа – Концепції мова повинна йти окремо про «цифровізацію» та «електронізацію» економіки, оскільки економіка держави складається не тільки з цифрових коштів Національного банку України. Таким чином, прийнята термінологія в різних нормативних актах є невідповідною щодо взаємопов'язаних понять.

Крім того, у останньому нормативному акті, положення якого вже цитувались зазначено: *«Розвиток цифрової економіки України полягає у створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення»* [10]. В цьому визначенні важко погодитися з тим фактором, що можна штучно створити «ринкові стимули, мотивації, попиту та формування потреб щодо використання цифрових технологій», оскільки ринок оперує іншими стимулами: ціна – якість, платоспроможність населення тощо.

Тому фермери свідомо обирають комбайн з комп'ютером, що дозволяє краще та ефективніше працювати, або без такого пристрою, якщо в них не вистачає коштів на надсучасний комбайн. Тоді вони купують комбайн, що був в експлуатації. Якщо ж спробувати не ринковими, а адміністративними методами впливати на вибір фермером комбайну, то таким чином держава позбавить можливості невеличкі фермерські господарства займатися своєю діяльністю. Отже, вплив держави на використання комп'ютерних технологій повинен спиратися не тільки на бажання держави впроваджувати такі продукти в суспільні, включаючи, господарські та інші відносини, але й на можливості громадян та підприємців. Зокрема, чи багато українських громадян легально купують комп'ютерні програми Майкрософт і чи збігається кількість придбаних в Україні нових комп'ютерів з кількістю придбаних оригінальних програм? Очевидно, що ні.

Тому важко визнати адекватною проблему, що сформована так: *«Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки»* [11], *затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (Офіційний вісник України, 2020 р., № 67, ст. 2155), серед інших загальнодержавних викликів, що стримують розвиток регіонів і держави в цілому, визначено низький рівень цифровізації регіонів і цифрової обізнаності»* [11].

Визначення такої проблеми як низький рівень цифровізація регіонів, то її вирішення, на нашу думку, насамперед, залежить від надання громадянам та юридичним особам у цих регіонах послуг через мережу Інтернет. Такий спосіб є корисним і раціональним для громадян, особливо, під час пандемії, воєнних дій, але від кого залежить вирішення цієї проблеми? Не важко помітити, що серед завдань *Міністерства цифрової трансформації України* такого напрямку діяльності не існує. Отже, неузгодженість виникає не абстрактна, а конкретна. Коли Кабінет Міністрів України формує завдання, але викладає їх без персоніфікації зобов'язаних державних або муніципальних суб'єктів, використовує неоднозначні терміни «цифровізація регіонів», то такі нормативні акти залишаються лише в законодавчій базі і не мають реального відтворення в діяльності державних і муніципальних установ, а також в територіальних об'єднаннях. Наприклад, якщо спитати пересічних громадян, чи вони обізнані в цифрах, то вони однозначно скажуть, що так. В такому разі термін «цифрова обізнаність» має бути конкретизований так, щоб він став зрозумілим і однозначним при його застосуванні.

Не зважаючи на абстрактність застосованої термінології, яка має місце в усьому нормативному акті, визначимо особливо змішану понятійну базу у наступному фрагменті: «*виникає необхідність забезпечення готовності суспільства до таких процесів, опанування ним ключових комбінацій знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій (цифрова компетентність)*» [11]. Тобто, в цій Концепції пропонується всьому суспільству оволодівати ключовими комбінаціями знань тощо, і, навіть, способами мислення, що має входити до поняття «*цифрова компетентність*».

Але цифрова компетентність – це спеціальне поняття, яке має свідчити не про готовність всього суспільства і його цифрову компетентність, а про підготовку фахівців в певних галузях знань. Інакше, все суспільство необхідно «посадити за парти» і проводити, як мінімум, «цифровий лікбез». «Так, Європейський Парламент і Рада ЄС 22 травня 2018 р. ухвалили Рамкову програму оновлених ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018/С 189/01), в якій цифрова компетентність визнана однією з восьми ключових компетентностей для повноцінного життя та діяльності громадян ЄС» [8], але це, скоріш за все, побажання і мета, ніж реальна ціль, яку можна досягти. Тобто така мета має диктувати високий рівень доходів населення, щоб вони здатні були придбавати електронні пристрої, мали можливість їх використовувати в усіх регіонах, де б вони не знаходилися, а також мали можливість оплачувати трафік або їм мають бути надані такі послуги безкоштовно.

З іншого боку, «Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 “Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти” (Офіційний вісник України, 2020 р., № 81, ст. 2615), визначає інформаційно-комунікаційну компетентність такою, що передбачає впевнене, критичне і відповідальне використання *цифрових технологій* для власного розвитку і спілкування; здатність безпечно застосовувати *інформаційно-комунікаційні засоби* в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності»[12]. Тобто попереднє визначення цифрової компетентності істотно відрізняється від останнього напрямку - інформаційно-комунікаційної компетентності, хоча вони мають бути цілеспрямовані на досягнення однієї мети і включатися в єдине поняття.

Тобто законодавче визначення поняття «*цифрова компетентність*» для «прискореного розвитку цифрової економіки» і, зокрема, «цифровізації регіонів» має істотні відмінності у змісті цього поняття в одному і тому ж нормативному акті. Але як досягти бажаної цілі – розвитку цифрової економіки, якщо ми спираємося на різні визначення доволі абстрактного одного й того самого поняття «цифрова компетентність»?

Можна було б назвати ще більше нормативних актів, де використовується різна термінологія, яка не узгоджується з прийнятими в нормативних актах термінами, що унеможливує їх однозначне сприйняття і застосування на практиці.

Висновок. Тому важливо, якщо ми бажаємо подальшого і реального вдосконалення правового регулювання цифрової економіки, здійснити аналіз прийнятої термінології в усіх нормативних актах, виробити єдині стандарти і лише після цього вносити зміни в чинні нормативні акти. В такому разі у всіх наступних нормативних актах можна буде відповідно врегулювати проблемні питання. Крім того, намір зробити прорив у використанні цифрових технологій в Україні має бути конкретизований в реальні завдання тих чи інших міністерств, спиратися на державну підтримку тих галузей промисловості, де стрімкий розвиток має бути налагоджений першочергово.

Список використаних джерел:

1. Вінник О. Право цифрової економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №. 6. С. 157–163.
2. Бурило Ю.П., Вавженчук С.Я., Процишен М.В. Правове забезпечення цифрової економіки : навч. посібник / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф., академіка НАПрН України О.Д. Крупчана. 2-ге вид., перероб. Київ, 2020, 296 с.
3. Левицька Н.О. Сучасні тенденції розвитку нормативно-правового регулювання цифрової економіки. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/6.pdf (дата звернення: 06.02.2023).
4. *Міністерство і Комітет цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects> (дата звернення 09.01.2023 р.).

5. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют на дату 06.02.2023 р. *Повідомлення Національного банку України від 05.10.2022 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0357500-22#Text>. (дата звернення 06.02.2023 р.)
6. Цифрова економіка. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія.* URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0> (дата звернення 09.01.2023 р.)
7. Про платіжні системи. Закон України .URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення 09.01.2023 р.)
8. Концепція розвитку цифрових компетентностей, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>. (дата звернення 09.01.2023р.)
9. Про звернення громадян. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#n28> .(дата звернення 09.01.2023 р.)
10. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13>.(дата звернення 09.01.2023 р.)
11. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.(дата звернення 09.01.2023 р.)
12. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.01.2023 р.)